

Türkiye'nin Irak Politikası, Türkiye-Irak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü

Cenap ÇAKMAK*

Özet

Türkiye açısından sıcak gelişmelere sahne olan Irak'ta Türkiye kendi tezlerini ve politikalarını uygulama yeteneğine sahip değildir. Bölgede belirleyici güç olan ABD'nin izleyeceği politikalara bağımlı olan Türkiye'nin Irak politikasının çok ciddi sınırları vardır. Türkiye, Kuzey Irak kaynaklı PKK terörü, Irak'ta Türkmenlerin ve Kerkük kentinin statüsü ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gibi hayati konularda kendi inisiyatifinden çok, ABD'nin bu konularda göstereceği irade ile kendi tezlerine uygun bir sonuç elde edebilecektir.

Abstract

Turkey's Policy on Iraq, The Future of Turkey-Iraq Relations, and the US Factor

Turkey is not in a position to impose its own arguments and policies in Iraq, where intensive activities concerning Turkey have continuously taken place. Dependent on the policies of the US, the sole determining power in the region, Turkey's Iraq policy has considerable limits. On some vital issues such as terrorist activities of PKK originated from Iraq, the future status of Turkoman population and of Kirkuk, and keeping the territorial integrity of Iraq, Turkey will only be able to obtain satisfactory outcomes that would be consistent with its policy objectives and arguments as long as the US shows its willingness in the same direction.

Giriş

ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi ve buna bağlı olarak Irak'ın geleceğinin nasıl şekilleneceği sorusu, son birkaç yıldır dünyanın en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Pek çok açıdan tartışmalara neden olan askeri müdahalenin ardından yaşanan gelişmeler, halen nasıl bir Irak doğacağı sorusuna net bir cevap bulmaktan oldukça uzakta görünmektedir. Irak'ta hâlihazırda ne olduğu, gelecekte ne olacağı ile ilgili birbiriyle çelişen açıklama ve değerlendirmelere sıkça rastlanmaktadır. Amerikan askeri varlığının ülke topraklarını şimdilik terk etmeyeceği bilinmekle birlikte, çekilme takvimi ile ilgili tahmin yapmak bile çok güçtür.

Hiç şüphe yok ki Irak'ta yaşananlar başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte, gelişmeler göstermiştir ki bölgedeki bu sıcak konu ile ilgili olarak en az etki ve inisiyatif bölge ülkelerinin elindedir. Ulusal çıkarları ve dış güvenliği ile yakından ilişkili olmasına rağmen Türkiye'nin Irak konusunda belirleyici etkisi olmadığı ortadadır. Dahası, bölgedeki gelişmeler konusunda oldukça sınırlı bir etkiye sahip olduğu bile söylenebilir. Bu etkiyi sınırlandıran en önemli faktör olarak da ABD'nin bölgedeki belirleyici etkisi öne çık-

maktadır.

Meşhur 1 Mart Tezkeresi ile ABD askerlerine, Türkiye topraklarını kullanarak Irak topraklarına girme izni vermeyen Türkiye, takip eden gelişmelere ABD tarafından dâhil edilmemiş ve Irak'ın siyasi inşası sürecinde devre dışı bırakılmıştır. Bununla birlikte, şayet Türkiye 1 Mart'ta Amerikan askerlerine geçiş izni vermiş olsaydı durum şimdikinden çok daha farklı olurdu demek de o kadar kolay değildir. Amerikan taleplerine olumlu cevap anlamına gelecek olan böyle bir iznin ardından Türkiye'nin elde etmesi muhtemel bir etki yeteneği yine de ABD faktörüne bağlı olmuş olacaktır. ABD'nin böyle bir etkinin sınırlarını nasıl belirleyeceği sorusu, 1 Mart Tezkeresi'nin olumlu olması durumunda Türkiye'nin Irak konusunda ne kadar etkili olacağına belirsizliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Irak ile geliştireceği ilişkilerin niteliği ve iki ülke arasındaki sıcak konuların sonuçlandırılmasında ABD'nin belirleyici konumu üzerinde durulacaktır. Son birkaç yıldır bölgenin neredeyse tek hâkimi olan ABD'nin Irak'ın geleceğinde de belirleyici bir etkiye sahip olacağına işaretleri bugünden görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Irak politikasını uygulamada ABD faktörünün belirleyici etkisinin farkına varması ve politikalarını ona göre şekillendirmesi gerektiği ortadadır. "Kar-

* TASAM, Küresel ve Bölgesel Güç Merkezleri Çalışma Grubu, Uzman.

maşık karşılıklı bağımlılık” ilişkilerinin hâkim olduğu günümüz dünyasında herhangi bir devletin ulusal çıkar ve amaçlarını gerçekleştirmede sahip olduğu imkânların tek başına yeterli olmadığı zaten söylenebilir. Ancak Irak konusunda Türkiye ile ABD arasında karşılıklı bağımlılıktan çok, Türkiye'nin ABD'nin izleyeceği yola bağımlı olduğunu iddia etmek mümkündür.

Irak ile ilgili gelişmeler göstermiştir ki Türkiye'nin son derece hassas olduğu bazı konularda Türkiye'nin tezlerine aykırı gelişmeler yaşanmış ve Türkiye bu konularda fazla bir şey yapamamıştır. Türkiye'nin tezlerine uygun gelişen bazı olaylarda da Türkiye'nin doğrudan etkisinden çok, ABD'nin etkisi ile olayların o doğrultuda geliştiğinden söz etmek mümkündür. Uzunca bir süredir karşı çıkmasına rağmen, Kuzey Irak'ta önce fiilen sonra da hukuken bağımsız olmasa da özerklik düzeyi yüksek bir Kürt siyasi biriminin kurulmasına Türkiye engel olamamıştır. Yine Türkiye'nin hassas olduğu Kerkük kentinin statüsü konusunda da Türkiye'nin talepleri karşılanmamış değildir. PKK konusunda da, doğrudan ülke güvenliğini tehdit etmesine rağmen Türkiye, kendi inisiyatifinden çok yine ABD'nin izleyeceği politikaya bağımlıdır. Irak ile ilgili Türk tezlerinin en azından şimdilik karşılandığı tek konu olan Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması da yine Türkiye'nin etkisiyle değil, ABD'nin politikasının bu yönde olması ile açıklanabilir.

Türkiye'nin Irak Politikası

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Türkiye'nin dış politikasına hâkim olan bölgede statükonun korunması politikası büyük ölçüde Irak için de geçerli olagelmıştır. Türkiye'nin yer aldığı coğrafyanın ve komşularının büyük bir bölümünün uzunca bir süre devam eden istikrarsızlık dönemleri yaşaması, Türkiye'nin böylesi bir politika takip etmesinin başlıca nedeni olmuştur. Çevresindeki istikrarsızlık ortamının kendisine nasıl etki edeceğini bilemeyen Türkiye için en mantıklı politika, devletler arası ilişkilerde teorik olarak hâkim olan fakat sıklıkla ihlal edilen en önemli prensiplerden iç işlerine karışmama prensibine sıkıca bağlanması ve yalnızca söylemde değil uygulamada da bu prensibin gereklerini yerine getirerek komşu ülke toprakları üzerinde ihtirasları olmadığını göstermesidir. Böylesi bir yaklaşımdan beklenen ise Türkiye'nin toprak bütünlüğünün komşu ülkelerdeki istikrarsızlıklardan etkilenmemesidir.

Dolayısıyla, Saddam Hüseyin döneminde bile Türkiye Irak'ta olan biten ile sadece kendi güvenliği özelinde ilgilenmiş, bu da ağırlıklı olarak Kuzey Irak kaynaklı PKK terörü olmuştur. Türkmen kimliğinin yok edilmesi girişimlerine karşı bile Türkiye tarafından yeterince tepki gösterilmemiş ve öyle görünüyor ki bu konu o dönemde Irak'ın bir

iş sorunu olarak görülmüştür. İyi veya kötü, Saddam Hüseyin döneminde Irak'ta hâkim olan statükonun korunması Türkiye'nin savunduğu tez olmuştur. Bu nedenle, Irak'ın demokratik olup olmadığı ya da Irak halkının taleplerinin ne olduğu Türkiye açısından önem taşımamıştır. Bu çerçevede, ABD'nin bölgedeki dengeleri değiştirmesi muhtemel girişimlerine Türkiye zaman zaman kerhen destek vermiş, zaman zaman ise doğrudan olmasa da karşı çıkmıştır. ABD'nin Irak'a askeri müdahalede bulunacağına neredeyse kesin olduğu günlerde bile Türkiye'nin savaşı engelleme girişimlerinde bulunması, bu çerçevede, Irak'ı çözüme ikna edebilmek için bölge ülkelerini birkaç kez bir araya getirmesi, Türkiye'nin Irak'taki dengelerin bozulmaması konusunda ne denli kaygılı ve duyarlı olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin bölgede statükonun korunması şeklinde özetlenebilecek olan politikasından az da olsa sapma anlamına gelen Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından ABD'ye verilen açık destek bir istisna olarak görülebilir. Körfez Krizi'nde Irak ile karşı karşıya gelen ABD'yi en çok destekleyen iki ülke İngiltere ve Türkiye olmuştur.¹ Bu tutumun, Türkiye'nin İran-İrak Savaşı'nda takındığı tutumdan oldukça farklı olduğu gözlenmiştir. İran-İrak Savaşı'nda tarafsız bir politika izleyen Türkiye, bu tarafsızlık ile birlikte her iki ülkeyle de ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirmiş; dolayısıyla Türkiye, hem ciddi problemler yaşamamış hem de ekonomik kazanımlar elde etmiştir.² Körfez Krizi'nde ise İran-İrak Savaşı'ndakinin aksine Irak'ın karşısında yer alan Türkiye'nin bu tutumu, Irak için sürpriz olmuştur. Türkiye'den böyle bir karşılık beklemeyen Irak için iki cepheli savaş tehlikesi belirmiştir. Irak'ın petrol boru hatlarından birini kapatması ve diğerinin kapasitesini de yüzde 30 düşürmesi Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır. Irak'ın bu tavrına karşılık Türkiye de BM Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararına uyarak Irak'a yaptırım kararı almıştır.³ Bu çerçevede Türkiye boru hattını tamamen kapatmıştır. Türkiye'nin petrol ihtiyacının yüzde 40'ı bu hattan sağlanmakta olduğundan, Türkiye büyük bir ekonomik kayba uğramıştır.⁴ Boru hattının açık kalmasından elde edilecek gelirlere yoksun kalmanın yanısıra petrol fiyatlarının önemli ölçüde artması da Türk ekonomisine büyük bir darbe vurmuştur. Bu zararların karşılanacağı konusunda ABD'nin verdiği vaatler ise yerine getirilmemiştir.⁵

Ancak belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin bu süreçteki kayıpları ekonomik kayıplar ile sınırlı olmamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından başlayan savaşın sona ermesiyle Irak'ta Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanmalar çıkmıştır. Irak birlikleri yüz binlerce Kürt, Şii ve rejim karşıtı diğer sivilleri İran ve Türkiye sınırlarına sürmüştür. Bu iki ülke, sayıları iki milyonu bulan mülteciler sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, ABD Kuzey Irak'ta mülteciler için güvenli bölgeler ilan edip Irak güçlerinin giremeyeceği coğrafi eylemler belirlemiştir. Bu sınırları denetlemek

1 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt: II: 1980-1990* (2. baskı) (Ankara: T. İş Bankası Yayınları, tarihsiz), s. 48.

2 A.g.e., s. 59.

3 A.g.e., s. 60.

4 A.g.e., s. 47.

5 A.g.e., s. 64.

in de Türkiye'nin güneyine bir "Çekiç Güç" yerleştirmiştir.⁶

Bölgede Çekiç Güç'ün varlığı Türkiye açısından olumsuz sayılabilecek sonuçlar doğurmuştur. Diğer etkenler ile birlikte Çekiç Güç faktörünün Kuzey Irak'ta bir Kürt siyasi yapısının oluşması ve gelişmesi üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. 16 Aralık 1991'de 8 Kürt grubunu bir araya getiren Irak Kürdistan Cephesi'nin toplantısında bir Temsilciler Meclisi seçimi yapılması karara bağlanmıştır. Bu doğrultuda 17 Mayıs 1992'de seçimler yapılmıştır. Seçimlerin ardından 7 Temmuz'da Bakanlar Kurulu oluşturulmuş ve böylece Kuzey Irak'ta Kürtlerin devletleşme süreci başlatılmıştır. Türkiye, yeni kurulan hükümeti tanımadığını ilan etmiş, dahası bu oluşumun bölge barışı açısından da tehlikeli olduğunu açıklamıştır.⁷

Burada vurgulanması gereken nokta, Türkiye'nin, ABD'ye açık ve büyük bir destek vermesine rağmen savaşın sona ermesinin ardından kendi tezlerini kabul ettirememesi ve beklenenin aksine bölgenin yeniden yapılandırılmasında söz sahibi olamamasıdır. Yani ABD, Türkiye'den aldığı desteğe rağmen kendi politikalarını uygulamış ve Türkiye'nin duyarlılıklarına ve beklentilerine cevap vermemiştir. Kısacası, Türkiye'nin bölgede söz sahibi olabilmesi için ABD'ye destek vermesi ve ABD ile birlikte hareket etmesinin yeterli olmadığı Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra patlak veren Körfez Krizi sürecinde bütün açıklığı ile gözlenmiştir.

Türkiye'nin destek vermesi nedeni ile bazı kazanımlar elde edeceği beklentilerinin aksine savaş sonrası oluşan durum Türkiye için ciddi anlamda zararlı olmuştur. *De facto* bir Kürt yönetiminin oluşması, Türk dış politikası için önemli sorunlar doğurmuştur. Zaten yeterince sorunlu olan Türk dış politikası, yeni oluşan dengenin doğurduğu bir dizi yeni sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. Öncelikle, Kuzey Irak'ın PKK'nın terörist faaliyetleri için kullanılması ihtimali ortaya çıkmış ve Türkiye uzun yıllar sürecek olan PKK terörü ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. İkincisi ise bu faaliyetleri önlemek için Türkiye'nin göstermiş olduğu çabaların Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar vermemesi, Türkiye'nin duyarlı olmak zorunda kaldığı bir konu olmuştur.⁸ Dolayısıyla Türkiye terörle etkili mücadele etmek için Irak topraklarına girme ve Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için Irak topraklarındaki operasyonların sınırlı tutma çelişkisi ile karşı karşıya kalmıştır.

Geleneksel statükoyu koruma politikasından 1990'lı yıllardaki Körfez Krizi sürecinde sapma gösteren Türkiye, bu sapmanın Türkiye için kazançlı olmaması nedeni ile yi-

ne eski geleneksel politikasına dönmüş gibi gözükmektedir. Bu nedenle Türkiye, son Irak Savaşı'ndan önce savaşın çıkmaması için tedbirler almanın yanında, yakın işbirliği içinde olduğu ABD'ye açık bir destek vermekten kaçınmıştır. Türkiye'nin ABD'ye destek vermek istememesinin nedeni olarak gösterilen Türkiye'nin 1990'lı yıllarda ambargo nedeniyle uğradığı ekonomik kayıpların benzerlerinin yeniden gündeme gelebileceği ihtimali, tek başına bu şüpheli yaklaşımı açıklayamaz. Amerikan baskısında Türkiye'nin ABD'ye destek vermek istememesinin altında temel olarak ekonomik nedenlerin yattığı gösterilmişse de aslında Türkiye ile ABD arasında Irak ile ilgili olarak çok daha önemli konular ön plana çıkmıştır. Türkiye, savaştan sonra özellikle Kuzey Irak'ta ne olacağından ciddi bir endişe duymuştur. 1990'lı yıllardaki savaşın ardından koalisyon güçlerinde korunan bir Kürt siyasi biriminin varlık sahnesine çıkarılması ve bu varlığın gelişiminin sağlanması bu endişenin temel nedenlerinden birisidir. Ayrıca bölgede doğan boşluktan faydalanan PKK'nın Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlerini savaş sonrasında yoğunlaştırmış olması, aynı durumun son Amerikan müdahalesinden sonra da yaşanacağı ihtimali Türkiye'yi endişelendiren bir başka konu olmuştur. Yine savaştan sonra, Türkiye'nin savaş sebebi saydığı bir Kürt yönetiminin kurulması da Türkiye ile ABD arasındaki görüş ayrılıklarından birisi olmuştur.⁹

Türkiye'nin bir başka endişe kaynağı da Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenlerin savaş sonrasındaki durumları ile ilgili olmuştur. Saddam döneminde sistematik ayrımcılığa maruz kalan ve birçok ellerinden alınan Türkmenlerin savaş sonrası düzende nasıl bir yer alacaklarının belirgin olmaması, Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. 23 milyonluk Irak nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Türkmen topluluğu özellikle Kuzey Irak'ta, daha çok da Kerkük kentinde yaşamakta, bu da durumu karmaşık hale getirmekteydi. Kerkük kentinin Irak'ın en önemli petrol yatağı olması, Türkiye'nin, Kürt grupların bu kent ile ilgili planları olabileceği ve bu nedenle de Kürt yönetiminin kurulması sürecinde ABD desteği ile bu kenti elde ederek etnik bileşimini değiştirmeye çalışacaklarından kuşku ve haklı bir endişe duymasına yol açmıştır.¹⁰ Böylesi bir senaryonun bölgedeki Türkmen nüfus için olumsuz sonuçlar doğurabileceği ihtimali, Türkiye'nin ABD'nin Irak'a müdahale etmesini istememesinin nedenidir.

Bu nedenle Türkiye, savaşın çıkmasını önlemek bağlamında Arap ülkeleri ile ortak hareket etme platformu oluşturma girişimlerinde bulunmuş ve Irak krizini diplomatik yollardan çözmenin çarelerini aramıştır. Ancak Türk hükümeti, Türkiye'nin savaşı önleyebileceğini zannederek Türkiye'nin rolünü abartmış ve ABD'nin Irak ile ilgili politika-

6 Oral Sander, *Siyasi Tarih, 1918-1994* (5. baskı), (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), s. 510.

7 Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Orta Doğu'da Güç Dengesi: 1978-1996* (2. baskı), (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), s. 232-233.

8 Kemal Kirişçi, "Huzur mu Huzursuzluk mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası," (Çeviren: Ahmet K. Han), Faruk Sönmezoglu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi* (İstanbul: Der Yayınları, 1994) içinde, s. 280.

9 Soner Çağaptay ve Mark Parris, "Special Policy Forum Report: Turkey's Stake in Iraq," The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch No. 716, 28 Şubat 2003. Erişim: CIAONET (Columbia University International Affairs Online) Veri tabanı, http://www.ciaonet.org.proxy.libraries.rutgers.edu/pbei/winep/policy_2003/2003_716.html.

10 A.g.e.

sını değiştirebileceğini düşünerek yanılıya düşmüştür.¹¹ Fakat yukarıda belirtilen endişeler nedeni ile bölgede statükoyu bozacak sıcak bir çatışma istemeyen Türkiye'nin, savaşın çıkmasını engelleme girişimlerinden başka seçeneği olmadığını iddia etmek de mümkündür. Dolayısıyla her iki durumda da Türkiye'nin dış politika amaçlarının kendi inisiyatifinde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Irak ile ilgili politikasında Türkiye'nin tavrından çok ABD'nin nasıl bir politika benimsediği belirleyici olmuştur.

Muhtemel bir savaşın doğuracağı olumsuz sonuçlar nedeni ile ABD ile görüş ayrılığına düşen ve savaşın çıkmasını önlemek için girişimlerde bulunan Türkiye, savaş başladıktan sonra da ABD'ye destek verme konusunda te-

reddüt yaşamıştır. Bu tereddüt kendini 1 Mart Tezkeresi'nde göstermişti. Söz konusu tezkereyi kesin bir ret olarak algılamak mümkün değildir. Aynı şekilde, bu tezkereyi, meclisteki oylamada aslında tezkere lehine verilen oyların tezkere aleyhine verilen oylardan fazla olduğundan yola çıkarak ABD'ye verilmiş bir destek olarak da görmek mümkün değildir.

1 Mart Tezkeresi'nin ABD'ye verilmiş kesin bir hayır cevabı olmadığı gerçeği, Türkiye'nin Irak konusunda yapabileceklerinin oldukça sınırlı olduğu gerçeğini değiştirmektedir. Sonuç olarak tezkere, ABD tarafından Türkiye'yi bölgeden uzak tutmak için bahane olarak kullanılmıştır. Bölgedeki gelişmelerden uzak tutulan Türkiye, Kuzey Irak'ta görece de olsa özerk bir Kürt bölgesi oluşturulması, Türkmen azınlığın durumu ve Kerkük gibi petrol zengin kentlerin kaderi gibi konularda etkisiz hale gelmiştir.¹²

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Irak'ın kuzeyinde yeni bir devletin oluşumunun engellenmesi ve Irak Türkleri'nin can ve mal güvenliği ile birlikte bütün etnik ve

kültürel haklarının korunması şeklinde özetlenebilecek olan Türkiye'nin Irak politikasını her Türk hükümeti açıklıkla ortaya koymuştur. Yukarıdaki temel unsurlar Türkiye'nin vazgeçemeyeceği koşullar olarak belirlenmiş hatta daha da ileri gidilerek Irak'ın kuzeyinde Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir oluşumun savaş sebebi olacağına altı defalarca çizilmiştir.¹³

Savaşın başlamasından sonra da Türkiye bu politikasını devam ettirmek istemiştir. Savaşın ardından Türkiye'nin dış politikasının özetle Irak'ta yeni ortaya çıkan durumun Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmemesi ve gelecekte de Irak ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine zemin hazırlaması olduğu göze çarpmıştır. Yeni ortaya çıkan durumun Türkiye için tehdit olmaması için Irak'taki yeniden yapılanmanın "federasyon şekillerine itibar etmeyen üniter bir yapının muhafazası, Türkmenlerin hak ve menfaatlerinin korunması ve yeni yapıda asli unsur olarak yer almaları, kurulacak yönetimin Irak'taki otoriteyi sağlaması ve Türkiye ile iyi komşuluk ilişkileri kurabilecek yapıda olması gerekmektedir. Ayrıca Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK-KONGRAGEL terör örgütünün mutlaka tasfiye edilerek bir daha faaliyet gösteremeyecek duruma getirilmesi de Türkiye'nin esas düşüncesidir."¹⁴

Ancak Türkiye'nin Irak'ın savaş sonrasındaki durumu ile ilgili endişelerini giderecek ciddi adımlar atılmış değildir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin savaş öncesinde duyduğu kaygıları giderecek önlemler alınabilmiş değildir. Başta Kuzey Irak'ta Kürt yönetiminin kurulması, PKK terörünün önlenmesi ve Kerkük'ün durumu olmak üzere Türkiye açısından hassas sayılabilecek konularda Türkiye önceden belirlediği sınırlardan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Gerçi Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulacağına dair herhangi bir belirti şu anda yoktur. Ancak Irak'ta toprak bütünlüğünün korunmasında esas olarak ABD'nin etkili olduğu unutulmamalıdır. Yani Irak'ın toprak bütünlüğü, Türkiye öyle istiyor diye korunuyor değildir. Kürt liderler, şimdilik gerçekçi bulmadıkları bağımsız bir Kürt devleti yerine kurumsal yapısı büyük ölçüde tamamlanmış ve geniş bir otonomiye sahip Irak içinde bir Kürt federe bölgesi ile yetinmeyi kendi çıkarları açısından yeterli görmekteyler.

Savaş sonrası süreçte, "kırmızı çizgiler" şeklinde popüler ifadesini bulan Türkiye'nin Irak ile ilgili vazgeçilmezleri, Türkiye'nin tezlerinin aksine gelişmelere sahne olmuştur. Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin yapabildiği tek şey ABD ile ikili ilişkileri yeniden eski seviyesine çekme girişimlerinde bulunmak olmuştur. Ancak ABD Türkiye'ye ciddi yakınlık göstermediği gibi Türkiye'nin Irak'ta devre

11 İler Türkmen ve Emre Gönensay, "Special Policy Forum Report: Whither U.S.-Turkish Relations?" The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch No. 734, 27 Mart 2003. Erişim: CIAONET (Columbia University International Affairs Online) Veri tabanı, http://www.ciaonet.org.proxy.libraries.rutgers.edu/pbei/winep/policy_2003/2003_734.html.

12 Soner Çağatay, "An Accident on the Road to U.S.-Turkish Cooperation in Iraq: Implications for Turkey," The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch No. 717, 3 Mart 2003. Erişim: CIAONET (Columbia University International Affairs Online) Veri tabanı, http://www.ciaonet.org.proxy.libraries.rutgers.edu/pbei/winep/policy_2003/2003_717.html.

13 Cemalettin Taşkıran, "Türkiye ve ABD'nin Irak ve Orta Doğu Politikaları," *Stradigma*, Sayı: 5, Haziran 2003, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_02.html.

14 Armağan Kuloğlu, "Türkiye Irak Konusundan Uzakta Tutuluyor," 23 Haziran 2004. <http://www.avsam.org/tr/analizler.asp?ID=22>.

dışı kalmasının faturasını da Türkiye'ye çıkarmıştır.

Savaşın sona ermesinin ardından Türkiye, Irak konusunda daha esnek sayılabilecek bir söylem geliştirmiştir. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesinde Türkiye'nin Irak ile ilgili yaklaşımı şöyle özetlenmektedir: "Komşumuz Irak halkının iç uyuma ve dirliliğe en kısa zamanda kavuşması, bu ülkeye dönük yaklaşımımızın temel hareket noktasıdır. Irak'ta kargaşa ve terör ortamından çıkar sağlayacağını düşünenler vardır. Bu durum ülkenin yeniden imarına yönelik gayretleri engellediği gibi, merkezkaç eğilimleri de güçlendiren bir ortam oluşturmaktadır." Bu ifadelerle Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına verdiği önemi ve bölgede beliren istikrarsızlığın terör şekline bürünerek Türkiye'yi tehdit ettiğini ifade etmektedir. Nitekim takip eden satırlar, Türkiye'nin bu konudaki duyarlılığını teyit etmektedir: "Irak bağlamında uluslararası topluma düşen en önemli görevlerden biri de, Irak'taki genel güvenlik durumunun iyileşmesine elinden gelen katkıyı sağlamaktır." Irak'ta etnik ve dini dengelerin korunması, bu arada da Türkmen halkına adil temsil hakkı tanınması gereği de Türkiye'nin üzerinde önemle durduğu konulardan biridir: "Irak halkının kendi kaderini bütün kesimlerinin katılımıyla demokratik yoldan özgürce belirlemesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Irak'ın gelecekteki yönetim yapılarında toplumun etnik ve dini kesimlerinin tamamının ağırlıklarına uygun şekilde tabloda yer alması ve içinden geçilen bu hassas dönemde hiçbir grubun dışlandığı hissine kapılmaması sağlanmalıdır". Irak'taki gelişmeler konusunda doğrudan inisiyatif sahibi olmadığının ve Irak'ın siyasal açıdan alacağı şekilde belirleyici bir rol alamayacağını farkında olan Türkiye, uluslararası toplumun kendisine vereceği görevleri yerine getireceğinin taahhütlerini vermektedir: "Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunması için Türkiye, üzerine düşeni bundan sonra da yapmaya hazırdır. Geçiş döneminde BM'nin merkezi bir rol üstlenmesi önem taşımaktadır. Bu süreçte Türkiye de Irak Geçici Hükümeti'ne destek verecektir."¹⁵

Türkiye'nin Irak'ın bütünlüğünün korunmasına verdiği önemi, İbrahim Caferi'nin Türkiye ziyaretinde, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın söyledikleri de teyit etmektedir. Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğine verdiği önemi vurgulayan Erdoğan, "Hiçbir etnik unsurun bir diğeri üzerinde üstünlük sağlamasına izin verilmemeli" sözleriyle de dengelerin korunması ve Türkmen halkının da yönetimde temsil edilmesi konularında Türkiye'nin ne kadar duyarlı olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin savaş sonrasında oluşan durumda Irak hükümetine destek olacağını belirten Başbakan "Irak'ın başarısını, Irak'ın bu süreci başarıyla sürdürmesini, Türkiye'nin ve bölgenin huzuru için önemsiyoruz. Türkiye olarak bütün gayretimiz Orta Doğu'da barışı, güvenliği sağlamak, Irak'ı terörün antrenman alanı olmaktan çıkarmaktır" ifadeleri ile de teröre vurgu yapmıştır.¹⁶

Türkiye-İrak İlişkilerinin Geleceği ve ABD'nin Muhtemel Rolü

Türkiye yöneticilerinin sıklıkla vurgu yaptıkları ve yukarıdaki ifadelerin bize anlattığı Türkiye'nin sorunsuz ve yapıcı bir komşuluk politikası yürütmek istediğidir. Bu çerçevede, Türkiye'nin komşuları ile sorunları olmayan bir ülke haline getirilmesinin Türk dış politikasının güncel hedeflerinden biri olduğunu belirtmek gerekir. Bölgede statükonun bozulmaması ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün bozulmaması için bu yaklaşım gerekli görülmektedir. Bölge ile ilgili ihtiraslardan ve zaman zaman ortaya çıkan fırsatlardan faydalanma anlamına gelen pragmatizmden uzak bir komşuluk politikası, Türkiye'nin güvenliğini sağlamasının bir yolu olagelmıştır.

"Komşularla sıfır sorun ve çok taraflılık" olarak formüle edilen güncel Türk dış politikasının temel hedeflerinden birisi, kolayca anlaşılacağı üzere komşu ülkelerle olan ihtilafların sona erdirilmesi ve bu ülkelerle mevcut siyasi ve ekonomik potansiyelin canlandırılmasıdır. Komşuları ile şimdiye kadar ciddi sorunlar yaşayan ve enerjisinin önemli bir kısmını bu sorunların yarattığı problemlere ayıran Türkiye için sorunlu olmadığı komşu ülkelerin varlığı şüphesiz ki faydalıdır.

Komşu ülkelerdeki istikrarsızlık ve belirsizlik ortamlarının Türkiye için yarattığı problemlerin önemli bir kısmı Irak kaynaklı olmuştur. Doğrudan ülke bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit eden PKK terörü, bu istikrarsızlıktan faydalanmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Irak için istediği; ülkenin bütünlüğünün korunması, merkezi ve fonksiyonel bir hükümet önderliğinde istikrara kavuşmasıdır.

Bu çerçevede Irak'ın demokratikleşmesi hiç kuşkusuz Türkiye açısından önemli ve arzu edilir bir gelişmedir. Başlangıçta, Irak'ta yapılan seçimleri meşru görmediğini ima eden Türkiye daha sonra seçimlerin temsil etme yeteneği ve meşruiyetine sahip bir yönetim ve meclis doğurduğunu kabul etmiştir. Belirtmek gerekir ki bu zoraki bir kabul olmamış ve Türkiye yeni kurulan Irak hükümeti ve idaresi ile rasyonel temellere dayanan ikili ilişkiler kurma iradesini göstermiştir.

Demokratik bir yapıya kavuşması, Irak'ın Türkiye için önemli bir tehdit olmaktan çıkacağı anlamına gelmektedir. Şimdiye kadar hiçbir savaşın iki demokratik ülke arasında olmadığından hareketle, kısaca "demokrasiler arasında savaş olmaz" şeklinde ifade edilen ve tarihsel olarak da test edilen teori dikkate alındığında Irak'ın demokrasi ile yönetilmesinin Türkiye için ne denli önemli olduğu anlaşılır. Demokratik yöntemlerle işbaşına gelen yönetimlerin halk tarafından seçilen bir meclise ve dolayısıyla halka karşı sorumlu oldukları düşünüldüğünde bu yönetimlerin daha rasyonel hareket edebilecekleri büyük bir ihtimaldir. Rasyonel hareket eden bir Irak yönetimi de örneğin PKK

15 "Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri," TC Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/OrtaDogu/Irak/Irak_Siyasi.htm.

16 "Caferi, PKK ile Mücadele Konusunda Güvence Verdi," Zaman, 21 Mayıs 2005.

konusunda Türkiye ile sorunlar yaşamak istemeyecektir. Demokratik yönetimlerin aksine, sorumluluğu olmayan otokratik yönetimler ise genellikle tek bir kişinin veya bir elitin iradesine bağımlı oldukları için rasyonel kararlar alamayabilirler. Saddam Hüseyin'in önce Irak'a, ardından da Kuveyt'e saldırması ve bu eylemlerinin sonucunda da bölgede istikrarsızlığa neden olması buna verilebilecek en güzel örnektir.

Ancak belirtmek gerekir ki, Irak'ın şeklen de olsa demokratik bir süreçten geçmesi önemli olsa da, bu sürecin ne derece demokratik olduğu oldukça tartışmalıdır. Çünkü "seçimlerde Irak halkı bireysel tercihlerinden ziyade, Şiilerin ve Kürtlerin oluşturduğu 'politik bloklara' oy vermiştir. Din ve etnik cemaatlerden oluşan blokların varlığı seçimlerin pek de demokratik olmadığını gösteriyor."¹⁷ Sırf dini ve etnik dengelerin ve hassasiyetlerin dikkate alınması uğruna aslında halkın iradesini tam olarak yansıtmayacak sonuçları doğuracak düzenlemelerle yapılan seçimlerin demokratik niteliği tartışmalı hale gelmektedir. Yönetimin etnik ve dini temellere dayalı olarak oluşturulması da modern dünyada alışılan bir örnek olmaktan oldukça uzaktır. Modern ulus-devlet mantığı ile çelişen böyle bir yönetim anlayışının biraz önce sözü geçen rasyonellik ile ilgili problemler doğurması da ihtimal dâhilindedir.

Ancak demokratik meşruiyeti ne kadar tartışmalı olursa olsun, Türkiye yeni Irak yönetimi ile işbirliği yapmak mecburiyetindedir. Türkiye'yi ilgilendiren temel konularda çıkarları lehine bir pozisyon elde edebilmek adına Türkiye'nin bu yönde adım atması kaçınılmaz gözükmektedir. Bununla birlikte, halen Irak'ta işgalci konumda bulunan ABD'nin şimdi ve askerlerini çektikten sonra da Irak üzerinde etkili olduğu ve olacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinde bir de ABD boyutu bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin Irak ile ilgili sorunlarında Irak hükümeti ve yönetiminin yanında ABD de muhatap konumundadır. Hatta Irak ile yürütülecek ikili ilişkilerde, fiilen Irak'ın hâkimi olması noktasından hareketle, ABD'nin hâlihazırda Irak hükümetinden daha fazla öne çıktığını söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir dizi konuda ABD'nin belirleyici bir rolünün olduğu ve olacağı ortaya çıkmıştır.

Türkiye-İrak İlişkilerinde PKK Sorunu:

Türkiye'nin Irak kaynaklı en önemli sorunlarından biri doğrudan ülke güvenliğini, ekonomisini ve istikrarını etkileyen PKK terörü sorunudur. Son yirmi yıldır bölgedeki istikrarsızlıktan beslenen PKK terörü, Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinde öncelikli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin PKK ile ilgili endişeleri ve hassasiyetleri gerek Irak yönetimi gerekse ABD yönetimi tarafından çok iyi biliniyor olmasına rağmen, henüz bu konuda Türkiye'yi tatmin edecek ciddi adımlar atılmış değildir. ABD için öncelikli bir sorun olmayan PKK terörünün önlenmesi konusunda Türkiye'nin elin-

de ise inisiyatif yeteneği bulunmamaktadır. Bu nedenle de PKK sorununun çözümü için Türkiye'nin tek yapabildiği ABD'de ilgili makamlara kendi isteklerini aktarmak olmaktadır.

PKK'yı bir terörist örgüt olarak görmesine ve onu terör örgütleri listesine almasına rağmen ABD, Irak Savaşı'nın sona ermesinin ardından, bölgedeki siyasi ve askeri otorite boşluğundan yararlanan ve Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlerini önemli ölçüde arttıran PKK'ya yönelik tedbirleri almada oldukça isteksiz davranmaktadır. Kısa bir süre önce ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Boucher, ABD'nin PKK'yı bir terör örgütü olarak gördüğünü yinelemiştir. Boucher, "Irak topraklarının herhangi bir bölümünün teröristlerce sığınak olarak veya terör eylemleri için kullanılmasına engel olmaya çalışma ilkesine çok bağlıyız ve Irak toprakları boyunca bunu yerine getirmeye çalışıyoruz"¹⁸ diyerek ABD'nin tavrını ortaya koymuştur.

Ancak Türkiye için bunun yeterli olmadığı çok açıktır. ABD'nin PKK'yı terörist bir örgüt olarak görmesi önemli olmakla birlikte, bu örgütün faaliyetlerinin önüne geçmek adına ABD'nin somut adımlar atmaması, pratikte Türkiye'nin problemlerinin çözülmesine hiçbir katkı sağlamaktadır. Türkiye açısından öncelikli bir sorun olan PKK, ABD için aynı derecede hayati öneme sahip değildir. Dolayısıyla da ABD, PKK sorununa ancak zamanı gelince müdahale edebileceğinin sinyalini vermektedir.

ABD'nin tavrına paralel bir tavır Irak hükümetinde de gözlemlenmek mümkündür. Bu da Irak politikasında ABD'nin belirleyici olduğu gerçeğini bir kez daha göstermektedir. Irak'ta yapılan seçimlerin ardından oluşturulan Irak hükümetinin Türkiye ile kurduğu ilk temaslarda, Türkiye'nin gündeme getirdiği PKK konusuna Irak hükümet yetkililerinin karşılığı genelde olumlu olmakla birlikte, henüz söz konusu hükümetin bu konuda somut adımlar atma iradesinin olmadığı göze çarpmaktadır.

Örneğin, Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari, "Yeni Irak hükümetinin hiçbir yabancı silahlı militanın, ordunun ya da terörist örgütün Irak topraklarında faaliyet göstermesine müsamaha göstermeyeceğini" belirterek Irak hükümetinin PKK konusunda Türkiye gibi düşündüğünü ortaya koymuştur. Ancak Irak Dışişleri Bakanı, "Sorun Irak hükümetinin yetkinliği ve Irak ordusu ile güvenlik güçlerinin uygulama gücünde. Onlara gitmelerini söylemek ya da yasaklamak yeni Irak hükümeti için aslında çok kolay, ama bunu sağlayacak koşullara sahip değilseniz nasıl olacak? PKK konusu için üçlü bir komisyon kurduk. Irak olarak kendi masamızda çok iş olduğu için, ABD güçleri de bütün mesailerini direnişçilerle mücadeleye verdiği için taraflar henüz PKK tehdidi konusunda nasıl bir koordinasyona gidilebileceğini belirleyemedi" diye konuşarak hâlihazırda Irak hükümetinin Türkiye için hayati öneme sahip PKK terörü konusunda Türkiye'nin beklentilerini karşıla-

17 Gündüz Aktan, "Irak Politikamızın Çıkmazları," Radikal, 7 Nisan 2005.

18 "ABD: Kuzey Irak'ta PKK Terörist", 12 Mayıs 2005, <http://www.ntvmsnbc.com/news/323493.asp>.

yabilecek yeterlilikte olmadığını da altını çizmiştir.¹⁹

Aynı şekilde, Irak Başbakanı resmi sıfatı ile ilk dış ziyaretini Türkiye'ye yapan İbrahim Caferi de PKK konusunda hükümetlerinin Türkiye ile aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. İbrahim Caferi ile Başbakan Tayyip Erdoğan'ın görüşmesinde terör örgütü PKK'nın Irak'taki faaliyetlerinin sona erdirilmesi konusunda ortak hareket etme kararı alınmıştır. Daha önce kırmızı bülten ile aranan 150 PKK'lı'nın ismini ABD ile Irak'a ileten Türkiye, Caferi'nin Türkiye ziyaretinde de bu konuda somut adımlar atılmasını istemiştir.²⁰ Heyetler arası görüşmede de Irak yönetimi, kırmızı bültenle aranan PKK mensuplarının Türkiye'ye iadesi konusunda güvence vermiştir. Bunun yanı sıra, Caferi, "hiçbir gruba, komşu ülkelere zarar vermesi için izin veremeyeceğiz"²¹ açıklamasını yaparak PKK konusuna verdikleri önemi vurgulamak istemiştir.

Ancak savaşın sona ermesinin üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, ABD'nin ve Irak hükümetinin PKK ile ilgili somut tedbirler almamış olmalarını ABD'nin askeri açıdan yetersizliği ile açıklamak mümkün değildir. Bilindiği gibi, Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi gündeme geldiğinde gerek ABDli yetkililer gerekse Kürt liderler, buna gerek olmadığını ifade etmişler ve Türkiye'nin bölgeye asker göndermesine karşı çıkmışlardır. Dahası, bölgedeki Türk askeri varlığı da tartışma konusu olmuş ve gerek Amerikan gerekse Kürt güçlerinin Türkiye için endişe kaynağı olan PKK'yı bertaraf etmek için yeterli olacağı vurgulanmıştır.

Türkiye, Irak'a asker gönderme ve bu ülkede asker bulundurma konusunda tezler ortaya koyarken iki meşru ve haklı endişeden yola çıkmıştır. Bunlardan biri, Türkiye sınırlarına yönelik ciddi sayıdaki mültecileri kontrol etmek ve diğeri de ülkeyi terörist faaliyetlere karşı korumaktır. Gerçekten de bölgedeki Amerikan varlığı, Türkiye'nin bu iki temel endişesini giderecek yeterli ve etkinlik gösterebilmiştir.²² Ancak ABD'nin bu yeterliğe rağmen PKK konusunda gevşek davranmış olması, Türkiye'nin duyarlıklarına çok da önem vermediği anlamına gelmektedir. Fakat burada bir noktanın altının çizilmesi gerekmektedir. ABD'nin PKK konusunda şimdiye kadar Türkiye'nin beklentilerini karşılamamış olması, ABD'nin PKK'ya tolerans gösterdiği veya göstereceği, ya da PKK konusunda gelecekte etkili önlemler almayacağı anlamına gelmemektedir. ABD, PKK'yı gerçekten de terör örgütü olarak görmekte ve PKK'nın gerek Irak gerekse Türkiye için bir tehdit ve istikrarsızlık nedeni olduğu görüşündedir. Esas belirtilmesi gereken nokta, Türkiye'nin beklentilerinin ancak ABD'nin inisiyatifi ile karşılanabileceğidir.

Bu çerçevede, Irak hükümetinin somut adımlar atmak

adına ilk girişimleri yaptığını da belirtmek gerekir. Caferi'nin Türkiye ziyaretinde gündeme gelen PKK ile mücadele konusunda harekete geçen Irak hükümeti Savunma Bakanı Ed-Duleymi, Mesud Barzani'nin liderliğini yaptığı Irak Kürdistan Demokrasi Partisi'ne işbirliği teklif etmiştir. Ed-Duleymi, ayrıca IKDP yetkilileri ile bu konu hakkında yapılan görüşmeye katılan Peşmerge kuvvetlerinin komutanından da "PKK'nın Türkiye'ye sızmasını önlemesini ve terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın kardeşi Osman Öcalan'ın, yakalandığı yerde Türk yetkililere teslim edilmesini istemiştir".²³

Savaş Sonrası Irak'ta Kerkük Kenti ve Türkmenlerin Statüsü Sorunu:

Türkiye'nin üzerinde önemle durduğu konulardan birisi de Kerkük kentinin statüsünün ne olacağı ve Türkmen halkının adil temsil edilmesinin nasıl sağlanacağıdır. Kerkük kentinin otonom bir Kürt siyasi varlığının kontrolünde mi olacağı yoksa Irak Federasyonu'nun bir parçası mı olacağı Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Gerek tarihsel olarak Türkmen kimliğine sahip olması gerekse petrol yatakları bakımından oldukça zengin olması, Kerkük kentine gösterilen hassasiyetin temel nedenlerinden birisidir. Petrol zengini Kerkük'ü kontrol etmesi durumunda mevcut Kürt siyasi biriminin iyice güçlenecek ve Federe Irak'ın bütününden farklı bir görüntüye kavuşacak olması, gelecekte bu siyasi birimin Federe Irak'tan ayrılmasının meşru dayanağı olabilecektir. Üstelik kentin kontrolünün Kürtlerin elinde olması, kentin etnik bileşiminin iyice değiştirileceği anlamına gelecek ve bu da yine muhtemel bir self-determinasyon talebinin meşru zeminlerinden birisi olabilecektir.

Türkiye açısından bu denli önemli bir konu olmasına rağmen ABD Kerkük özelinde Türkmen nüfusun haklarının garanti altına alınması konusunda ciddi bir irade ortaya koymuş değildir. Irak ile ilgili diğer önemli konularda olduğu gibi Türkmenlerin gelecekteki statüsü konusunda da Türkiye'nin inisiyatif almaktan çok uzakta olduğu görülmektedir. Bu sorunda da Türkiye ABD tarafından hayata geçirilecek bir çözüm planına bağımlı gözükmektedir.

Tarihsel olarak bir Türkmen kenti olan Kerkük, kademe kademe bir şekilde bu kimliğini kaybetmiş veya Kerkük'e bu kimlik kaybettirilmiştir. 1968 yılında Irak'ta iktidara gelen Baas Partisi özellikle 1970'li yıllarda Kerkük'ün etnik bileşimini değiştirmeye başlamıştır. 1974'te Saddam Hüseyin, Kerkük kentinin ismini değiştirmiştir. Bununla yetinmeyen Saddam Hüseyin ayrıca Türkmenlerin bu kentten gayrimenkul almalarını da yasaklamış ve Türkmenleri Irak'ın güneyine sürmüştür.²⁴

Saddam döneminin sona ermesinden sonra da Ker-

19 "Zebari PKK için Zaman İstedti", 2 Mayıs 2005, <http://www.ntv.com.tr/news/321817.asp>.

20 "Caferi'den PKK Güvencesi", 20 Mayıs 2005, <http://www.ntvmsnbc.com/news/324640.asp>.

21 "Caferi, PKK ile Mücadele Konusunda Güvence Verdi", Zaman, 21 Mayıs 2005.

22 Cheryl Benard, "Northern Exposure", Wall Street Journal, 7 Nisan 2003.

23 "PKK ile Mücadele için Bağdat'tan İlk Adım", Zaman, 27 Mayıs 2005.

24 Mahir Nakip, "Kerkük Kimindir?", *Stratejik Öngörü*, Sayı: 4, 2005, s. 19.

kük'ün Türkmen kimliğini yok etme girişimleri son bulmuş değildir. Yeni oluşan durumda sadece aktörler değişmiştir. 1970'li yıllardan Irak Savaşı'nın sona erdiği günümüze kadar Kerkük'in etnik yapısını değiştirmek için çaba gösteren Saddam Hüseyin iken, yeni dönemde bu sefer Kürtler de aynı yola başvurmuşlardır. Kürt siyasi liderler tarihsel olarak Türkmen olan bu şehrin Kürdistan'ın kalbi olduğunda ısrar etmektedirler.²⁵ Kürtler Kerkük'e o denli önem vermektedirler ki kentin "Kürtlerin Kudüs'ü" olduğu değerlendirilmesi dahi yapılmaktadır.²⁶

Kürt yetkililer, Kerkük ile ilgili olarak Türkiye açısından oldukça rahatsız edici taleplerde bulunmaktadırlar. Üstelik bölgedeki Peşmergelerin dağıtılmamasını ve Irak içinde ayrı bir ordu içerisinde değerlendirilmesini istemektedirler. Dahası, toplam milli gelirin yüzde 95'ini oluşturan petrolden sorumlu bakanlığın da kendilerine verilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.²⁷ Kuzey Irak'ta faaliyet gösterecek müstakil bir Kürt askeri varlığı bölgedeki Türkmen nüfus için ciddi tehlikeler barındırmaktadır. Böyle bir askeri oluşumun varlığına izin verilmesi Kerkük kentinin de fiilen Kürtlerin kontrolüne verileceği anlamına gelmektedir.

Kerkük'e yönelik isteklerini gizlemeyen Kürtler, uygun fırsatı bulduklarında da harekete geçmişlerdir. Türkiye'nin, Peşmerge gruplarının Musul ve Kerkük'e girmeleri durumunda Irak'ın kuzeyine doğrudan müdahale edeceğini deklare etmesine rağmen Irak'ın kuzeyindeki Peşmergeler, Baas rejiminin sona ermesinin ardından oluşan otorite boşluğundan faydalanarak önce Kerkük'e daha sonra da Musul'a girmişlerdir. Türk kamuoyunun yakından bildiği bu gelişme sonucunda Peşmergeler resmi binaları tahrip ederek tapu ve nüfus kayıtlarını yok etmek istemişlerdir. Türkiye ise buna karşılık sadece ABD'nin verdiği sözlü garantiler ile yetinmek zorunda kalmıştır. Kerkük'e Peşmergelerin girdiği dönemde yapılan bir değerlendirme Türkiye'nin çaresizliğini ve ABD'nin Kerkük'teki sorun ile ilgili belirleyici rolünü bir kez daha ortaya koymaktadır:

"Türkiye, şartların oluşması halinde Irak'ın kuzeyine girerim dediği konuların çözümünü ABD'ye bırakmıştır. ABD'nin Türkiye'ye verdiği "hassasiyetleriniz dikkate alınacak ve endişelendiğiniz konuların ortaya çıkmasına izin verilmeyecektir" şeklindeki sözlü garanti yeterli sayılmıştır. Ancak ABD'nin Irak'ın Kuzeyi ile ilgili Türkiye'nin endişelerini pek dikkate aldığı söylenemez. ABD, Irak'ın kuzeyindeki Peşmerge gruplarının Musul ve Kerkük'e girmelerini engellememiştir. Bölgede yeterince askerinin olmayışı, asla bu durumu izah edemez. Talabani ve Barzani'nin ABD'nin yönlendirmelerinin dışına çıkabilecekleri şu aşamada gerçekçi bir değerlendirme olmaz. Anlaşılan odur ki, ABD Peşmergelerin Musul ve Kerkük'e girmelerine göz

yummuştur. ABD'nin, bölgede bulunan PKK militanlarının silahlarını toplayarak onları ya Irak ordusu içine alacaklarını ya da bölgeden çıkaracaklarını belirtmektedirler. Görünen odur ki, ABD yetkilileri oyalama taktiklerine devam etmektedirler."²⁸

Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari de Kerkük ile ilgili yaptığı değerlendirmede Türkiye'nin beklentilerini karşılayacak bir çözüm vizyonu ortaya koymamıştır. Konu ile ilgili olarak Zebari şöyle demiştir:

"Biz bu konudaki tavrımızı birçok kere net olarak ortaya koyduk. Kerkük bir Irak şehridir, bir Türk şehri değildir. Geçen seçimler gösterdi ki, Kerkük'te oy kullananların ve belediye seçimlerini kazananların çoğu Birleşik Kürt İttifakı'ndan oldu. Ama Araplar ve Türkmenler de bu listede vardı. Kerkük'ün statüsü bütün toplulukların ortak kararıyla belirlenecek ama bir yol haritamız var. Kerkük'teki sorun aslında çözüldü. Geçici idari yasa bunun için atılması gereken adımları ortaya koydu; insanlar son sözlerini referandumda söyleyecek. Eğer komşu ülkelerin İstanbul Toplantısı'nda anlaştığımız gibi Irak'ın federal bir yapısı olacaksa Kerkük Kerküklülerin olmalı. Arap, Türkmen ve Kürtler bu federal yapının mı, yoksa başkasının mı parçası olmak istediklerine karar verecek. Fakat durum önce normale dönmeli, güvenlik ve adalet sağlanmalı ve yerlerinden edilenler geri dönmeli. Kerkük bütün Iraklıların birlikte yaşadığı bir kardeşlik şehri olmalıdır. Bunun hassas bir konu olduğunu biliyoruz, ama bütün tarafların görmesi gereken bazı tarihi ve coğrafi gerçekler var."²⁹

Kerkük'ü bir Irak kenti olarak tanımlamakla birlikte, Kerkük'te seçimleri kimlerin kazandığına dikkat çeken Zebari aslında Kerkük'ün bir Kürt kenti olduğunu ima etmiştir. Kentteki son duruma Kerküklülerin karar vereceğini belirten Zebari'nin bu ifadesi kararın Kerküklülere bırakıldığı izlenimini verse de, Kürt grupların kentin etnik bileşimini değiştirmiş oldukları gerçeğinden yola çıktığında aslında kararı, bölgeye son zamanlarda yerleştirilen Kürtlerin vereceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fiilen Kürtleştirilen Kerkük kenti, demokratik olduğu görüntüsü verilen bir süreç sonucunda hukuken de Kürtlerin kontrolüne bırakılacak gibi bir izlenim yaratmaktadır.

Türkiye ise Kerkük'ün özel statüsünün ve çoğulcu niteliğinin korunmasından yanadır. Türkiye Kerkük'teki durum için "uluslararası yönleri olan bir sorun" ifadesini kullanmaktadır. Özel statüsünün yasalarla korunmasını isteyen Türkiye, kentteki doğal zenginliklerin bütün Iraklılara ait olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Türkiye, Kerkük ile ilgili olan sorun da dâhil olmak üzere önemli sorunların Irak Meclisi'nde ele alınıp Anayasa'da mutabakatla çözüme bağlanmasını istemektedir.³⁰

25 A.g.e., s. 22.

26 Curtis, F. Jones, "The Implications of an Independent Kurdish State," *American Diplomacy*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2004. Erişim: CIAONET (Columbia University International Affairs Online) Veritabanı, http://www.ciaonet.org.proxy.libraries.rutgers.edu/olj/ad/ad_v9_3/joc01.html.

27 "Hükümetin Gecikmesi Kürt ve Sünni Grupların İşine Geliyor," *Zaman*, 1 Nisan 2005.

28 Taşkıran, a.g.m., "Türkiye ve ABD'nin Irak ve Orta Doğu Politikaları."

29 "Zebari PKK İçin Zaman İstedii", 2 Mayıs 2005, <http://www.ntv.com.tr/news/321817.asp>.

30 "Talabani İhlali; Barzani ve Türkmenler Mesafeli," *Zaman*, 6 Nisan 2005.

Türkiye'nin bu yaklaşımı çerçevesinde en azından söylem düzeyinde geliştirilen çözümlerden bir tanesi de Kerkük'e Brüksel Modeli'nin uygulanabileceği olmuştur.³¹ Türk Büyükelçi Osman Korutürk ile görüşen Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani de Kerkük için bu modeli önermiştir. Korutürk de Talabani'nin önerdiği Brüksel modelinin uygun olabileceğini ifade etmiştir. Ancak bu modele, Kürt Federe Yönetimi'nin Devlet Başkanı Mesud Barzani liderliğindeki IKDP mesafeli yaklaşmaktadır.³² Ancak adı geçen modele mesafeli bakan sadece Barzani değildir. Irak Türkmen Cephesi de modele soğuk bakmaktadır. ITC Ankara Temsilciliği, hazırladığı raporda, Kerkük'teki esas sorunun üç etnik unsurun birlikte yaşama konusunda isteksiz oluştundan kaynaklandığı, bu nedenle bu modelin uygun olmadığı ileri sürülmüştür.³³

Irak'ın Toprak Bütünlüğünün Bozulması ve Kuzey Irak'ta Bağımsız Bir Kürt Yönetimi'nin Kurulması Sorunu:

Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen Kuzey Irak'ta ciddiye alınması gereken bir Kürt siyasal birimi kurulmuştur. Bu aşamaya adım adım gelinirken, Türkiye sürekli Kürtlere daha fazla otonomi anlamı taşıyan düzenlemelere karşı çıkmıştır. Kuzey Irak'ta ilk kez bir Kürt siyasi biriminin söz konusu olduğu dönemde Türkiye böyle bir varlığı kabul etmemiştir. Önce *de facto* bir Kürt Yönetimi kurulmuş, daha sonra da bu siyasal birim adım adım yarı-otonom bir hüviyet kazanmıştır. Son Irak Savaşı'nın ardından da Türkiye, otonomi düzeyi daha da artmış ve daha da kurumsallaşmış bir Kürt siyasal birimi ile karşı karşıya kalmıştır.

Hâlihazırda Irak'taki Kürtler bağımsız bir Kürt devleti istemediklerini söylediler de, önde gelen Kürt liderler geçmişte de kalsa bağımsız bir Kürt devleti söylemini yıllarca kullanmışlardır. Oldukça pragmatik olması ile bilinen Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Kürtlerin Irak'tan ayrı müstakil bir devlet kurmalarını istemekteydi. O dönemde sosyalist olan Talabani, bu devletin savunduğu sosyalist ilkelere göre yapılması gerektiği düşüncesine sahiptir. Buna karşılık, Molla Mustafa Barzani ise Irak içinde özerk bir Kürt yönetiminden yana bir tavır sergilemekteydi. Ancak bağımsız Kürt devleti fikrinin gerçekçi olmadığını fark eden Talabani bu fikrinden daha sonraları vazgeçmiş ve bu sayede de İngiltere ve ABD'den destek alabilmiştir.³⁴

Kürt grupların bağımsız bir Kürt devletinden kesin bir şekilde vazgeçtiklerine dair bir delil yoktur. Şu anda sadece Irak içinde bir Kürt siyasi birimi ile yetiniyor olmaları, gelecekte bağımsız bir Kürt devleti istemeyeceklerinin garantisini değildir. Üstelik savaş sonrasında kurulan Federal Irak'ta sayısal oranları ile oldukça ters orantılı bir şekilde avantajlı bir konum elde etmiş olmaları, şimdilik bağımsız

bir Kürt devleti isteklerinin göz ardı edilmesi için yeterli bir sebep gibi gözükmektedir.

Bizzat Kürtlerin kendilerinin bağımsız bir Kürt devleti istemelerinin yanı sıra özellikle Batı Avrupa'da ve ABD'de Kürtlerin bağımsız olmaları gerektiği yönünde hem güçlü bir kamuoyu vardır, hem de bu fikrin arkasında ciddi bir siyasal destek bulunmaktadır. Örneğin ABD'nin önde gelen gazetelerinde ve daha çok iç kamuoyuna yönelik bir içerikle yayınlanan *USA Today* gazetesinde çıkan bir yorumda Kürtlerin bağımsız olmaları gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir: "Kürt halkı bağımsız olmayı hak etmektedir. 25 milyon Kürt özgür olmadığı sürece, Kürtlerin bastırılması, Orta Doğu'da bir istikrarsızlık, savaş ve katliam kaynağı olacaktır."³⁵

Oysa Türkiye'nin tezi bu görüşte savunulmanın tam tersidir. Yukarıdaki görüş ile aynı görüşte olan milyonlarca Amerikalıya göre Orta Doğu'da istikrarın yolu, Kürtlere bağımsız bir devlette özgür bir şekilde yaşama hakkı tanınması ile mümkün olacaktır. Hâlbuki Türkiye açısından Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devleti gerek Türkiye için gerekse bütün bölge için istikrarsızlık nedeni olacaktır. Türk kamuoyu bağımsız bir Kürt devletinden yana değilken gerek Batı Avrupa gerekse Amerikan halkı Kürtlerin bağımsızlık mücadelesinin meşruiyetine inanmaktadır. Halk desteği temeline sahip olan bağımsız Kürdistan fikri, Amerikan yönetimi için uygulanabilir bir plan olmaktadır. Yani Amerikan yönetimi bu fikri hayata geçirme iradesi gösterirse kendi kamuoyundan ciddi bir engel ile karşılaşmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletine karşı çıkmasının pek fazla bir anlamı kalmayacaktır.

Ancak bilindiği kadarı ile ABD şu anda Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti istememektedir. Yani bölgede şu an için bağımsız bir Kürt devleti kurulmasının önündeki en temel etken ABD'nin henüz böyle bir iradesinin olmamasıdır. Ancak ileride ABD'nin bu konuda Türkiye'nin lehine bir tutum takınacağına bir garantisi yoktur. Açık olan nokta, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devleti kurulmaması gerektiği şeklindeki tezini kendi dinamikleri ile kabul ettirebilecek durumda olmamasıdır. Bu konuda da ABD'nin iradesine ve izleyeceği politikaya bağlıdır.

Kuzey Irak'ta önce kurulan, zamanla filizlenen, sonra da hukuki bir zemine kavuşan ve kurumsallaşan, nihayetinde son Irak Savaşı'ndan sonra daha da güçlenerek yoluna devam eden Kuzey Irak'taki Kürt siyasal birimi ileride bağımsız bir Kürt devletine dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Üstelik Kerkük gibi ekonomik ve stratejik açıdan oldukça önemli bir kentin fiilen ve belki de hukuken Kürtlerin kontrolüne verildiği dikkate alınırsa, gelecekte bu bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulabileceği ihtimali-

31 Kerkük için önerilen Brüksel Modeli'nin genel hatları için bakınız, "Kerkük'e Örnek Gösterilen Brüksel Modeli, Belçika'nın Bölünmesini Önledi", Zaman, 5 Nisan 2005.

32 "Talabani İlmül; Barzani ve Türkmenler Mesafeli", Zaman, 6 Nisan 2005.

33 A.g.m.

34 Muzaffer Deligöz, "Ayrılkı Liderlikten Devlet Başkanlığına Talabani", Zaman, 7 Nisan 2005.

35 Amy Isaacs, "Kurds Deserve Independence", USA Today, 4 Nisan 2003.

nin hiç de uzak olmadığı gözlemlenebilir.

ABD’de yayınlanan bir dergide kurumsal niteliği vurgulanan Kuzey Irak’taki Kürt siyasi birimi, Birinci Körfez Savaşı’ndan beri gelişmiş ve günümüzdeki noktasına gelmiştir. Söz konusu bu makaleye göre bu siyasi birim şu anda 3,5 milyon nüfusa, kendine ait bir anayasaya, bir hükümete, bir polis gücüne, bir eğitim sistemine ve koalisyon güçleri dışında Irak’taki en büyük orduya (75.000 asker) sahiptir. Dahası bu siyasi varlık hâlihazırda Irak-Türkiye ticaretinden bir pay, ABD ve İsrail’den de maddi yardım almaktadır. Bu siyasi birimin askeri boyutu o kadar önemli bir boyuta ulaşmıştır ki, makalede İsrail askeri ekiplerinin bu Kürt siyasi varlığının komando birimlerini eğittiği bile iddia edilmektedir.³⁶

Kuzey Irak’taki Kürt askeri oluşumunun ciddi boyutlara ulaştığını gösteren bir başka gerçek de şudur: Irak’ta Bedr Tugayları ve Dava Partisi milisleri gibi örgütler kendilerini fes edip en azından teorik olarak siyasi partilere dönüşmüştür. Buna karşılık eski hali üzerinde faaliyetlerine devam eden tek milis gücü ise sayıları yüz bini aşan Peşmergelerdir.³⁷ Bu milis gücünün boyutları öylesine önemlidir ki Irak Devlet Başkanı Celal Talabani, Peşmergelerin direnişçilere karşı kullanılmasını önermiş, ancak bu öneri geçici hükümet tarafından kabul edilmemiştir. Talabani, bu milis güçlerinin kullanılması durumunda direnişin kısa sürede sona erdirilebileceğini ileri sürmüştür. Talabani’ye göre, Kürt Peşmerge güçleri direnişin bitirilmesi için ideal bir seçenektir. Talabani ayrıca ABD’nin, milislerin direnişçilere karşı kullanılmasını onaylamamasını eleştirmiştir.³⁸

Bağımsız bir Kürt devleti için maddi şartlar tamam olmasına rağmen ABD’nin henüz böyle bir oluşuma rıza göstermemesi nedeniyle, Kürtler Irak’ın bütünlüğünü bozacak herhangi bir politika izleyememektedirler. Tayyar Arı’nın yaklaşık on yıl önce konu ile ilgili yaptığı değerlendirme halen geçerliğini korumaktadır: “Kuzey Irak’ta kurulacak bir Kürt devleti bir takım yararlar sağlasa da ABD bunu yaparak Türkiye’ye, İran’a ve Suriye’ye karşı sürekli kullanacağı bir kozu kaybetmek istememektedir.”³⁹ ABD’nin henüz bölgede bağımsız bir Kürt devletinden yana olmadığını savunan bir Mısırlı uluslararası ilişkiler uzmanının görüşüne göre de ABD herşeyden önce reelpolitığe bakmaktadır; ABD için hâlihazırda bir Kürt devleti gerekli değildir.⁴⁰

Sonuç

Türkiye’nin komşuları ile sorunsuz ilişkiler geliştirmek istediği bilinen bir gerçektir. Özellikle Türkiye’nin kurucu politikası olan statükoyu koruma çerçevesinde komşu ül-

keler ile iyi ilişkilerin kurulması Türkiye için hayati önem taşımaktadır. Irak bu konuda bir istisna değildir. Türkiye, diğer komşuları ile olduğu gibi, Irak ile de yapıcı ilişkiler geliştirmek istemektedir.

Bunun yanında Irak’taki yeni gelişmeleri dikkatle takip eden Türkiye, gelişmelerin kendi ülkesel bütünlüğü için tehdit oluşturabilecek sonuçlar doğurmasından endişe etmektedir. Türkiye açısından, demokratik olmasa da Irak’ta var olan statükonun bozulması Irak’ın geleceğinin belirsiz olduğu, belirsizliğin de yeni riskler anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Bu belirsizliğin neler getireceği henüz belli değildir.

Türkiye’yi etkileme ihtimali oldukça yüksek olan Irak’taki gelişmeler konusunda Türkiye’nin geniş bir hareket alanı bulunmamaktadır. İronik bir şekilde, Irak’ta olan bitenden en fazla etkilenme ihtimali olan ülke Türkiye iken, bu olan biten hakkında en az söz sahibi olan ülkelerin başında da yine Türkiye gelmektedir. Üstelik Türkiye, ABD’nin güçlü bir müttefiki iken böylesine sınırlı bir hareket alanına sahiptir.

Görünen o ki, Irak ile ilgili gelişmelerde, Türkiye’nin hayati çıkarlarını koruması ABD’nin bölgede izleyeceği politika ile doğrudan bağlantılıdır. Türkiye, kendi tezlerini, ABD’ye rağmen, kabul ettirebilecek bir iradeye sahip olsa da siyasi kaldıraca sahip değildir.

Türkiye’nin Irak konusunda devre dışı kalmasını tamamen meşhur tezkerenin reddine de bağlamak mümkün değildir. Bunun önemli derecede etkili olduğu ortada ise de Türkiye’nin Irak’ın siyasi olarak yeniden yapılandırılmasında sürecin dışında bırakılması aslında ABD ile Türkiye arasındaki asimetric güç ilişkisinden ve yaygın kanaatin aksine bölgede iki ülke çıkarlarının çok hayati noktalarda uyumsuz olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci Körfez Krizi’nde, geleneksel politikasından sapma pahasına ABD’ye açık bir destek veren Türkiye, o zaman da kendi tezlerine uygun sonuçların doğmasını sağlayamamış, üstelik kendi ulusal çıkarları açısından bakıldığında ciddi kayıplara da uğramıştır. ☹

36 Jones, a.g.m., “The Implications of an Independent Kurdish State.”

37 “Iraklıların Sabrı Tükeniyor,” El-Kuds’ul Arabi, 31 Mart 2005 (2 Nisan 2005 tarihli Zaman Gazetesi’nden aktarılmıştır.)

38 “Talabani Peşmergeli Çözüm Önerdi”, Zaman, 19 Nisan 2005.

39 Arı, a.g.e., *Basra Körfezi ve Orta Doğu’da Güç Dengesi: 1978-1996*, s. 246.

40 “ABD Irak’ta Çok Güçlü Bir Şii Yönetim İstemez”, Zaman, 3 Nisan 2005.